

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ШКІЛ З ПРОФІЛАКТИКИ ТА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

У статті розглядається діяльність практичних психологів шкіл з профілактики та захисту дітей від жорстокого поводження з ними. Виділяються причини і пропонуються рекомендації для вирішення даної проблеми.

Ключові слова: жорстоке поводження, профілактика, захист дітей, практичний психолог

Жорстоке поводження з дітьми - це феномен, про існування якого відомо з моменту появи історичних записів людства, і який існує і зараз. Пов'язано це з тим, що насильство - це не тільки соціальне явище, а й тісно відображає людську природу. Жорстокість у стосунках з дітьми не залежить ні від суспільного ладу, ні від політичного устрою. Але в той же час, існує чіткий розподіл між країнами, який визначає, чи визнається існування цієї проблеми, та які здійснюються заходи державою по захисту дітей від насилля та попередження його.

Важливим для профілактики і захисту дітей від жорстокого поводження є діяльність практичних шкільних психологів, які мають можливість здійснювати безпосередню роботу з учнями і їх батьками. Тому **метою** даної статті - є вивчити діяльність практичних психологів шкіл з профілактики та захисту дітей від жорстокого поводження з ними.

Не існує єдиного визначення жорстокого ставлення до дітей. В той же час, більшість дослідників і практиків у розвинутих країнах користуються визначенням, запропонованим Гарбаріно: «Будь яка дія або бездіяльність по відношенню до дитини з боку їх батьків, осіб, які їх замінюють, а також установ або суспільства в цілому, в результаті чого, порушується фізичний або психологічний розвиток, здоров'я чи благополуччя дитини, а також обмежуються його права і свобода».

Основними формами жорстокого поводження з дітьми є: фізичне, сексуальне, емоційне (психологічне) насилля та зневажливе ставлення до потреб дитини.

Яскравим прикладом є життєва драма однієї української семирічної дитини - жертви «батьківського» виховання. Хлопчик вистрибнув з вікна п'ятого поверху, а батькам залишив записку: «Мама і тато, я вас дуже люблю і не хочу приносити вам клопіт через те, що я поганий». Так він вирішив покінчити раз і назавжди з ситуацією в сім'ї. Батько цього хлопчика мав свій метод виховання: за будь-яку провину бити ременем із пряжкою та примушувати по кілька разів переписувати домашнє завдання. Мати здебільшого поділяла методи виховання і не втручалася в процес. Напередодні того страшного дня він просто загубив портфель і був жорстоко покараний - пізніше медики нарахують на маленькому дитячому тілі понад 100 гематом. На щастя, хлопчик народився в сорочці - відбувся після падіння струсом мозку і незначними ушкодженнями ніг. А ще... глибоко скаліченою душею.

Важливим інтегрованим показником, що відображає поширеність зневаги потребами дітей, є смертність дітей від неприродних причин (нешасні випадки, отруєння, утоплення, вбивства, самогубства). У структурі смертності дітей від 7 до 15 років смерть від неприродних причин стійко займає перше місце, складаючи 25% від всіх причин смерті дітей цього віку.

Ситуація погіршується з кожним роком - це факт. За словами радника міністра внутрішніх справ Катерини Левченко, лише за дев'ять місяців 2008 року працівниками правоохоронних органів здійснено 84 тисячі виїздів за викликом про скоєння насильства у сім'ї, винесено 62 тисячі офіційних попереджень, понад 83 тисячі осіб перебуває на обліку за тиранію в родині, з них понад 50 тисяч поставлені на облік тільки в цьому році. І спостерігається тенденція до збільшення випадків насильства у родинях - щороку в середньому на десять відсотків. Скільки ж насправді є покалічених душ і тіл - не береться сказати ніхто [1].

За офіційними даними на обліку в органах Міністерства внутрішніх справ України за жорстоке поводження з дітьми знаходяться понад 80 тисяч сімей, в яких проживають понад 110 тисяч дітей. Дослідження свідчать: 44% батьків не знають інших методів виховання ніж побиття дитини за провину. В той же час, караючи дітей, батьки і самі внутрішньо страждають від цього: 65% - відчують свою провину; 67% - шкодують що зробили це, 73% - відчують сум; 79% - страждають від своїх дій [1].

У процесі і після насильства у дитини розвивається **первинна реакція на травму** - хворобливі фізичні і емоційні явища, які

залежно від характеру і тривалості дії, віку дитини, її особистісних особливостей, можуть мати різний ступінь вираженості, тяжкість і спектри проявів. Це можуть бути:

- посттравматичні стресові розлади;
- фізичні прояви;
- емоційні реакції;
- когнітивні розлади.

Далі наступає **стадія адаптації**, під час якої дитина починає розвивати навички, що допомагають їй справитися з тим, що трапилось. Вона обирає такі прийоми, такі форми поведінки, які, як дитина вважає, допоможуть їй забезпечити безпеку і зменшити фізичний і психологічний біль. Найбільш поширеним видом є витіснення або забування. Тобто дитина прагне не думати про ті епізоди, які заподіюють такі хворобливі страждання, примушують переживати знов і знов.

Щоб «забути» події, які, здається, забути неможливо, щоб припинити згадувати про них, переживши насилля, кошмар, жак, сором, приниження, дитина витрачає значну психічну енергію, яка в нормальних умовах використовується на оволодіння знаннями та навичками, властивими даному віку дитини. От чому важливо визначити контекст травми, що відбулася, або насильства, тобто вік дитини і стадію його розвитку. Як правило, у маленьких дітей (хоча не у всіх), що переживають фізичне, психологічне або сексуальне насильство, відбувається затримка мовного і психічного розвитку. Порушується когнітивна сфера - спостерігаються незрозумілі провали пам'яті, диссоціативні розлади, блокада спогадів, пов'язаних з певними подіями. Ряд емоційних і поведінкових особливостей дітей, які переживають насильство, є результатом пристосування до ситуації, в якій вони живуть, і спроби з нею справитися [3].

Учені, які досліджують психологію насилля (Зінов'єва Н., Михайлова Н.) стверджують, що спричинене в дитинстві насилля призводить до віддалених наслідків, впливає на подальше життя жертви, оскільки отримала фізичні або психічні травми, формує специфічні сімейні взаємини та провокує розвиток особливих життєвих сценаріїв. Так, у більшості випадків дорослі, які вчиняють насильницькі дії стосовно власних дітей, самі мали невіршений відповідний досвід насилля в дитинстві.

Серед причин насильницьких дій є:¹

- відсутність у соціальній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань;

- демонстрація насильства у засобах масової інформації;
- звичка до позиції «сильний - слабкий» замість побудови демократичних стосунків;
- психопатологія батьків, соціальна ізоляваність сімей;
- зруйнована модель взаємин між батьками і дітьми;
- викривлена система життєвих цінностей;
- низька правова грамотність населення [2].

З метою вивчення існуючої проблеми психологами розробляються анкетування, які аналізують наявність фактів та причин жорстокого поводження з дітьми. Так у 2007-2008 навчальному році проводилось опитування з даної проблеми педагогічного складу в усіх загальноосвітніх навчальних закладах міста. Першочерговим завданням фахівців, які надають допомогу дітям, що піддалися сімейному насильству, є проведення діагностичного обстеження сім'ї з метою встановлення причин наявних порушень у дитини. Серед цих причин можуть бути алкоголізм, наркоманія, домашнє насильство або психічні захворювання, які, можливо, зажадають вживання екстрених заходів для забезпечення безпечних умов для дитини. З іншого боку, причиною насильства над дитиною може бути низька батьківська ефективність, відсутність навичок виховання і спілкування з дитиною, але батьки готові до зміни своєї поведінки по відношенню до дітей і йдуть на співпрацю. Повна оцінка причин наслідків насильства у дитини включає:

- встановлення природи (етіології) порушень, що є у дитини;
- ідентифікація чинників ризику насильства з боку сім'ї;
- визначення характеру необхідних змін в сім'ї [2].

Визначення необхідності втручання з боку органів опіки і інших служб для того, щоб вилучити дитину з небезпечної для її здоров'я ситуації або змінити її.

Встановлено, що цілеспрямований процес профілактики насилля дітей забезпечить позитивні результати при наявності наступних соціально-психологічних умов:

- вдосконалення навчально-виховного процесу при комплексному підході до психодіагностики;
- розширення соціального досвіду підлітків, формування життєвих навичок з питання захисту своїх прав та інтересів в різноманітних формах самоуправління;
- реалізація потенціалу сімейного виховання з попередження і подолання насилля стосовно дітей [3].

В загальноосвітніх закладах міста в діяльності психологічної служби склалася система роботи з профілактики жорстокого

поводження над дітьми. Робота відбувається на всіх напрямках: адміністрація - педагоги - батьки - учні.

1. Проводяться психолого-педагогічні семінари для педагогів з проблеми жорстокого поведіння над дітьми.
2. Просвітницька діяльність для батьків і педагогів.
3. Психологічні консультації з наявної проблеми для всіх учасників навчально-виховного процесу.
4. Робота з дітьми:
 - робота з профілактики соціальної дезадаптації;
 - робота з формування позитивної «Я-концепції»;
 - тренінгова робота;
 - корекційна та реабілітаційна робота;
 - робота по формуванню здорового способу життя;
 - підготовка підлітків-інструкторів з програми «рівний-рівному».

Таким, чином, за результатами вивчення даної проблеми виявлено, що у сім'ях учнів мають місце всі форми порушення прав та гідності дітей. Найбільш поширеним є моральне насильство над особистістю дитини, що пригнічує її як особистість, сприяє формуванню негативної Я-концепції, низької самооцінки, а також і подальшій соціальній дезадаптації дітей. Значно поширено в сім'ях фізичне насильство. Присутні також факти психологічного та сексуального насильства в сім'ях. Майже всі випадки насильства залишаються непокараними та прихованими. Зовсім не викриваються випадки сексуального насильства, тож його жертви залишаються на самоті зі своїми проблемами. Діти навіть у підлітковому віці не усвідомлюють, що вони є жертвами насильства, недостатньо інформовані про його види, наслідки, можливості подолання, свій правовий захист. Вірогідно, недостатньо інформовані з цих питань і дорослі. Великий відсоток сімей, де з дітьми спілкуються на мові сили, негативно впливає на суспільство. Підлітки беруть до арсеналу моделі агресивної, жорстокої поведінки і переносять її на однолітків, привносять агресію в колективи, на вулицю. «Брудна» мова підлітків, велика кількість у ній нецензурних слів є теж показником невербальної агресії, або ж уже просто показником загальноприйнятої культури. Той факт, що в останні роки ми маємо сумну статистику щодо росту випадків психічних розладів у дітей, безумовно, певною мірою є наслідком впливу на несформовану психіку дітей різних проявів жорстокої поведінки саме в сім'ях. Часто дорослі недостатньо приділяють уваги

вихованню дітей, не турбуються про організацію спільного дозвілля.

Тому рекомендації педагогічним працівникам з профілактики та захисту дітей від насильства можуть бути наступні:

1. Практичним психологам та соціальним педагогам загальноосвітніх закладів міста, а також класним керівникам планувати заходи щодо просвіти батьків та дітей з питань порушення прав та гідності дітей, жорстокого поведіння в сім'ях.
2. Особливу увагу звертати на статті Конвенції ООН «Про права дитини», «Закон України про охорону дитинства», відповідні статті адміністративного та кримінального кодексів. Ознайомити дорослих з відповідальністю, у разі невиконання.
3. Ознайомлювати дітей з переліком та назвами державних установ, до яких вони могли б звертатися, сподіваючись одержати допомогу і захист.
4. Передбачати роз'яснювальну роботу серед батьків відносно шкоди, яку завдають дитині, їм самим та суспільству факти вербальної та невербальної агресії дорослих, неповажне ставлення до підлітків.
5. Оптимізувати форми роботи з превентивного виховання в освітніх закладах (години спілкування; практикуми для батьків; диспути; рольові ігри; брейн-ринги; виховні заходи; «тижні», «місячники» на задану тематику, тренінги, інтегровані уроки, факультативи або спецкурси з психології).

Перспективами у вивченні проблеми жорстокого поведіння з дітьми є створення ефективної методики профілактичної роботи з попередження насильства, системи реабілітаційних заходів для відновлення сприятливої соціально-психологічної адаптації жертв насильства, узгоджена взаємодія усіх учасників педагогічного процесу, психологічної служби школи, усіх соціальних інститутів для вирішення даної проблеми.

In the article activity of practical psychologists of schools is examined from a prophylaxis and defence of children from legal cruelty with them. Reasons are selected and recommendations are offered for the decision of this problem.

Key words: *cruel conduct, prophylaxis, defence of children, practical psychologist*

СПИСОК ОСНОВНИХ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1998р.). -К., 1999. - 150 с.
2. Насилие в семье: с чего начинается семейное неблагополучие: Научно-методическое пособие / Под ред. Л. С. Алексеева. - М., 2000.-136 с.
3. Сиягина Н. Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, -96 с.

УДК 37. 013.42:373.6:36

Возна Ю. В.

ПРОБЛЕМА СПІВПРАЦІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СІМ'ЄЮ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ

У зазначеній статті знайшли своє відображення деякі результати проведеного дослідження, суть якого полягає у розробці і апробації технологій роботи з сім'ями різних типів на предмет сприяння їм у вихованні дошкільників та запобіганні насильства над ними.

Ключові слова: соціальний педагог, жорстоке поводження, сім'я, дитина.

Сучасна сім'я визначається як інституційована спільнота, що складається на основі шлюбу, породженій ним спільній правовій і моральній відповідальності батьків за здоров'я дітей, їхню соціалізацію і виховання. Разом з тим, загальною тенденцією стало скорочення числа шлюбів, зменшення середньої тривалості шлюбу, зростання позашлюбного народження дітей і неповних сімей, широкий діапазон індивідуальних моделей сім'ї.

Поширеним явищем стала неповна сім'я - сім'я, в якій немає одного з батьків, переважно батька. Психологічний статус матері одиночки ускладнений тим, що вона, залишаючись без підтримки батька, вимушена повністю взяти на себе відповідальність за